

RAZVOJ RADIJSKOG PROGRAMA ZA DJECU U POČETCIMA DJELOVANJA RADIJA ZAGREB

NIKOLINA BUJIĆ

MARINA GABELICA

Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, Hrvatska
Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska
nikolina.bujic@hrt.hr
marina.gabelica@ufzg.hr

UDK: 316.77-053.2:654.195(497.5)
(091)
Pregledni rad
Primljen: 28. 2. 2025.
Prihvaćen: 16. 9. 2025.

SAŽETAK

Emitiranje stanice Radio Zagreb počelo je 15. svibnja 1926. godine, a već osam dana nakon toga emitira se i prva radijska emisija za djecu. O razvoju radija u Hrvatskoj postoji nekoliko važnih publikacija u kojima se emisije za djecu spominju vrlo sporadično.

Na temelju analize dostupne građe u arhivu HRT-a – tiskovina koje su pratile program Radija Zagreb, izvješća o radu Radija Zagreb, kao i povremenih osvrti i svjedočanstava djelatnika koji su sudjelovali u programu – u ovom se radu pokušavaju rekonstruirati i sistematizirati podatci o početcima radijskih emisija za djecu. S ciljem nadopune i proširivanja dosadašnjih periodizacija i druge literature o radijskim sadržajima u Hrvatskoj, u radu se donose rezultati istraživanja dostupne građe o prvim dječjim emisijama, definiraju se i kritički opisuju faze u razvoju emisija za djecu na Radiju Zagreb od prve godine djelovanja do pedesetih godina 20. stoljeća, odnosno od 1926. do 1953., kad se uspostavlja *Školski radio*, specifičan radijski program usmjeren na škole.

KLJUČNE RIJEČI:

radijske emisije za djecu, radio, Radio Zagreb, razvojne faze radijskog programa za djecu (1926. – 1953.).

UVOD

Od samih početaka Radija Zagreb radijski program nastajao je kao rezultat entuzijazma djelatnika koji su imali viziju tehničke i programske kvalitete nezavisne od političkih utjecaja i koji su promišljali o kulturnoj, obrazovnoj i umjetničkoj ulozi radija u životu svojih slušatelja – i odraslih i djece.

Emitiranje stanice Radio Zagreb počelo je 15. svibnja 1926. godine, a već osam dana nakon toga emitira se i prva radijska emisija namijenjena djeci. Danas postoji nekoliko važnijih publikacija u kojima se opisuje razvoj radija u Hrvatskoj (v. Vončina, 1986, 1997 i dr.; Mučalo, 2010). Međutim, u dostupnim se istraživanjima i periodizacijama radijski sadržaji za djecu spominju vrlo sporadično, a katkad se navode netočne ili nepotpune informacije. S obzirom na to da je velik dio službenog arhiva tijekom godina uništen ili je nestao, teško je razabrati sve okolnosti o početcima Radija Zagreb (v. Vončina, 1986). Također, kako ne postoje izvorne snimke radijskih emisija (snimanje započinje nakon izuma magnetofona¹), o sadržaju i kvaliteti radijskih emisija za djecu možemo donositi zaključke samo na temelju dostupnih svjedočenja suvremenika u različitim periodikama.

Na temelju analize dostupne građe o radiju iz istraživnog razdoblja (1926. – 1953.), čija se glavnina nalazi u arhivu HRT-a – tadašnje publikacije koje su pratile program i objavljivale izvješća o radu Radija Zagreb, kao i povremeni osvrti i svjedočanstva djelatnika koji su sudjelovali u programu – u ovom će se radu pokušati sistematizirati podatci o početcima razvoja radijskih sadržaja za djecu.

U prvom se poglavlju ukratko bilježe prvi koraci i aspiracije djelatnika Radija Zagreb u prvoj godini emitiranja kako bi se opisao kontekst u kojem se započinje s radijskim emisijama za najmlađe slušatelje. U poglavljima koja slijede bilježe se i rekonstruiraju podatci o emisijama za djecu. Razvoj takvog programa sistematizira se u nekoliko faza koje su naznačene znatnijim promjenama u konceptu i sadržaju emisija.

Iako se u radu neće opisivati tehnički napredak potreban za nastanak radijskog programa jer se njime bave druge periodizacije, valja zabilježiti da je radijski program – i onaj za odrasle i onaj za djecu – rezultat iznimnih napora te vrlo jasne i kvalitetne vizije radijskih djelatnika Radija Zagreb i sinergije koju su ostvarili s brojnim stručnim suradnicima iz područja znanosti, umjetnosti, obrazovanja i kulture.

¹ Magnetofon u uporabu ulazi od 1945. godine (v. Galić, 1986), a početkom pedesetih godina prošlog stoljeća postaje glavno sredstvo za snimanje i arhiviranje glazbenog i dramskog sadržaja (Šimunović i sur., 2019).

RADIJSKI PROGRAM U PRVOJ GODINI DJELOVANJA RADIJA ZAGREB

Radijski djelatnici i angažirani stručnjaci od prvog su dana razmišljali o programskoj politici, odgojnom i društvenom značenju radija kao novog medija (v. Vončina, 1986). Kao i na radijima drugih zemalja, u početcima se glavnina programa odnosi na glazbene i u nešto manjoj mjeri na govorene sadržaje. Pritom, glazbeni program imao je zabavnu, ali i mnogo širu obrazovnu i kulturnu ulogu. Uprava Radija Zagreb vrlo rano zaključuje da je radio „moćno demokratsko sredstvo širenja kulture“ i njegova je dužnost približiti kvalitetnu glazbu slušateljima jer „dobra glazba ne smije ostati monopolom imućnih slojeva“ (Upravni odbor Radija Zagreb, 1926: 19). S vremenom se povećava i udio govornih sadržaja (vijesti, burzovni i meteorološki izvještaji i dr.), među kojima su središnje mjesto imala predavanja različitih stručnjaka, katkad i na stranim jezicima radi postizanja internacionalnog karaktera radija (Vončina, 1986). Macanović (1976b) navodi kako se od početka u Hrvatskoj javila težnja za ostvarivanjem uske suradnje radija i znanosti. U tom su smislu prvi suradnici Radija Zagreb bili iznimno „dalekovidni“ (Macanović, 1976c) jer su od prve godine djelovanja uložili iznimne napore u popularizaciju i promociju znanosti organizacijom brojnih stručnih predavanja specijalista i stručnjaka iz različitih područja (glazbe, jezika, književnosti, kazališta, slikarstva, filma i dr.), o čemu svjedoči iznimno bogato prvo izvješće o radu Radija Zagreb (v. Upravni odbor Radija Zagreb, 1926).

Također, pokreću se i emisije posvećene književnosti, prije svega zahvaljujući prvoj radijskoj spikerici Boženi Begović, koju Macanović (1976a) naziva i „prvim urednikom književnih beletrističkih radio-emisija u nas“. U književnim emisijama emitiraju se profesionalna čitanja priča, ulomaka iz romana i recitacija domaćih autora ili prijevodnih tekstova (Vončina, 1986: 46). Osim Božene Begović, tekstove pretežito čitaju profesionalni glumci, a katkad to čine i sami književnici.

Zanimljivo je spomenuti da je Radio Zagreb među prvima u Europi emitirao izvedbe dramskih fragmenata uživo iz studija – već u kolovozu 1926. godine emitira se izvedba Shakespeareovih dijaloga iz *Otela* uživo (ibid.). Takva se politika razvoja radijskih radiodrama očituje i u činjenici da je u prosincu 1926. u *Radio vjesniku* raspisan prvi natječaj za „najbolju radiodramu“ (Krizmanić, 1976).

Po uzoru na druge europske i svjetske radijske stanice koje su do 1926. godine imale već uhodane obrazovne programe, već u jesen prve godine emitiranja u Hrvatskoj u večernjim se satima započinje s emitiranjem tečajeva stranih jezika,

kao što su francuski, esperanto, ruski, njemački i engleski jezik (Vončina, 1986: 63). Tečajevi stranih jezika, kao i predavanja iz različitih područja umjetnosti i znanosti postaju stoga prvi oblici „edukacije na daljinu“ kojima se ostvaruje kulturni i obrazovni potencijal radija – baš kakvim su ga još pioniri radija u Hrvatskoj zamišljali.

Kao jedan od zaključaka nakon tek nekoliko mjeseci djelovanja, u izvješću Radija Zagreb navodi se da je temeljni zadatak radija postati moćnim sredstvom demokratskog širenja kulture (*Osnutak...*, 1926: 18). Dakako, za ostvarivanje demokratske uloge radija kao medija koji je dostupan raznolikoj publici, potrebno je bilo osmisliti sadržaje koji će biti namijenjeni i najmlađim slušateljima.

PET FAZA RAZVOJA RADIJSKIH SADRŽAJA ZA DJECU

Prva faza – prve emisije za djecu Radija Zagreb 1926. godine

Prva dječja emisija emitirana je već osmog dana od uspostave radija u Hrvatskoj (početkom drugog tjedna emitiranja), no o ovom se segmentu radijskog programa iznimno malo pisalo u dosadašnjim periodizacijama. Primjerice, Vončina (1986: 45) ne bilježi detaljne informacije o počecima emitiranja dječjih emisija, već se poziva na tekst objavljen u službenom listu Radija Zagreb, *Radio glasnik Zagreb* (30. svibnja 1926.). U tom se tekstu, petnaest dana nakon prvog emitiranja Radija Zagreb, najavljuje budući program „beletristike, lirike, kratkih igrokaza i priča za djecu“. No uvidom u radijski program objavljen u *Radio glasniku Zagreb* tjedan dana prije (*Raspored*, 23. svibnja 1926.) nalazimo da je prva dječja emisija pod nazivom *Dječje priče* emitirana već u subotu, 22. svibnja 1926. od 17:30 do 18 sati, dakle osmi dan od prvog emitiranja Radija Zagreb.

Te se informacije slažu s onime što bilježi Hrvoje Macanović (1976a) prema iščitavanju dnevnčkih zapisa Božene Begović². Riječ je o priči *Bratac i sestrice* Braće Grimm, koju je čitala Božena Begović, prva spikerica i, kako je Macanović naziva, prva „radio-teta“. Macanović (1976a) dalje navodi da se u ljeto 1926.

² Podatke o prvim emitiranjima Macanović nalazi u dnevniku Božene Begović od 15. svibnja do 21. listopada 1926. u kojem se nalaze svi naslovi, termini emitiranja, kao i potpisi svih koji su sudjelovali u programima RZ-a, spomen-knjizi koja se danas nalazi u ostavštini ovog autora. S obzirom na to da je u ovom trenutku ostavština Hrvoja Macanovića nedostupna, odnosno ne nalazi se u arhivu HRT-a, Macanovićev osvrt iz 1976., nastao u kontekstu pedesete obljetnice Radija Zagreb, pruža vrijedne informacije o počecima dječjega radijskog programa.

RASPORED RADIOSTANICE ZAGREB	
Subota, dne 22. maja.	
Od 17.30 do 18.00	Dječje priče.
Od 18.00 do 19.00	Koncertna i vedra glazba. Izvadj. koncertni orkestar Rosbroj.
Od 20.30 do 20.45	Službene vijesti stanice.
Od 20.45 do 21.45	Vedra i plesna muzika. Izvadj. radiokvartet ROSBROJ.
Od 21.45 dalje	Nejnovije vijesti.

SLIKA 1. Izvadak iz rasporeda radiostanice Zagreb. *Radio glasnik Zagreb* (23. svibnja 1926.)

čitaju priče Braće Grimm (*Sedam gavrana, Crvenkapica*) i Andersena (*Kositreni soldat, Svinjar*). Zatim slijedi prvi niz povezanih emisija: *Bakine priče* Jovana M. Popovića, ruske narodne priče (*Labudovi, Nesmijša carevna, Čarobni konj*), ukrajinske narodne priče (*Bog i đavo*), narodne priče s naših područja (*Djevojka i patuljci, U cara Trojana kozje uši, Zvijezde i dukati, Tri pera, Cvilidreta, Zašto pas zeca lovi?, Zlatko i Zlatica, Mlinarski momak i maca, Roda i žaba, Prava muka ne da se skriti, Magdica i Jelica, Vrijednost slobode, Sve, sve – ali zanat*), zatim *Car Dukljanin oteo sunce* iz djela *Slavenske priče* Antonije Kassovitz-Cvijić, japanske priče (*Vrabac s odrezanim jezikom, Prašina i kornjača*) te *Sultan Rodo Vilima* Haufa.

Macanović također navodi da je Božena Begović *Pčelicu Maju* Valdemara Bonselsa „čitala u brojnim nastavcima“, što je iznimno zanimljivo iz današnje perspektive. S jedne strane, ovo je prvo takvo zabilježeno čitanje u eteru koje će postati uobičajeno u emisijama za djecu³, a s druge strane pokazuje da je postojala svijest o strategiji „čitanja u nastavcima“ kao načinu približavanja kompleksnijih djela mlađim slušateljima na njima prikladan i zanimljiv način. Već sljedeće godine primjećujemo i da postoji svijest o uzrastu djece i njihovim mogućnostima

³ Nakon *Pčelice Maje* koja se čita od prosinca 1926., slijedi čitanje ulomaka iz djela *Petar Pan*, Jamesa Matthewa Barrieja.

razumijevanja priča. Tako će se čitanja kraćih priča nazivati *Priče za malu djecu* ili *Priče za najmanju djecu*, a čitanja opsežnijih naslova u nastavcima naznačit će se općenitije kao *Priče za djecu*.

Doduše, ni Macanović (1976a) ni Vončina (1986) ne navode naslov ove prve emisije. S obzirom na to da postoji neusklađenost pisanja nazivlja emisija i u prvim publikacijama koje prate radijski program, trebalo je dodatno istražiti o kojoj je emisiji riječ. Naime, u ranim publikacijama emisije namijenjene djeci bilježe se kao *Dječje priče*, poslije kao *Priče za djecu* i *Priče za malu* (ili *najmanju*) *djecu* ili se samo bilježi naslov djela koje je čitano. Diskrepancija u tiskovinama pri objavi naslova emisije nastavlja se u godinama koje slijede.

No u *Leksikonu radija i televizije* (2016: 409) nalazimo podatak da je emisija čitanja priča iz 1926. godine nosila naziv *Priča za velike i male* (prvi urednik D. Horkić). U članku se navodi da je upravo ovo najdugovječnija dječja radijska emisija (ibid.: 94). U istom tekstu stoji da je tijekom godina emisija mijenjala naziv, a jedan od njih je i *Priča za laku noć*⁴. Da je riječ o istim emisijama, doznajemo komparacijom opisa emisije u *Leksikonu* i opisa koji je ponudio Hrvoje Macanović (1976a), u kojima se navodi kako su to emisije koje je Božena Begović čitala uz klavirsku pratnju.

Poslije priče čitaju i drugi glumci ili priče bivaju dramatizirane u suradnji s poznatim kazališnim glumcima i redateljima Dramskog programa. U emisijama se emitiraju klasična djela stranih autora, ali s vremenom se prednost daje afirmiranim domaćim autorima (*Leksikon radija i televizije*, 2016: 94; 409). Riječ je o emisijama koje su bile posvećene umjetničkom užitku u slušanju priča, a spikerica Begović postala je svojevrsna ikona dječjih emisija. Macanović (1976a) bilježi da je Božena Begović bila „Teta Božena“, „prva radio-teta“ koja je „postala pojam ne samo za mlade slušaoce nego i za sve ostale“.

U izvještaju Upravnog odbora Radija Zagreb (25. rujna 1926.) navodi se da od 1. srpnja stanica redovito emitira priče za djecu, a najavljuje se kako će se i dalje raditi na poboljšanju programa kako bi „i u tom pogledu dali najbolje što je u svjetskoj literaturi napisano“. U izvještaju se, nažalost, ne navode svi naslovi, već samo „priče Jovana Popovića, Ruske nar. priče, Slavonske priče, priče braće Grimm i Andersenove priče“ (ibid.: 20), stoga se Macanovićev tekst (1976a) po-

⁴ *Priča za laku noć* u nekom se trenutku ponovno preimenuje u *Priča za velike i male*. Ova se emisija od 2025. godine – nakon 99 godina emitiranja – više ne emitira na FM radiju, već u sklopu DAB *streama* (digitalnog audioemitiranja) dječjeg radija, odnosno na platformi Juhuhu.

kazao iznimno vrijednim⁵.

Od listopada i studenoga 1926. u tiskovinama se počinje češće bilježiti naslov *Priče za djecu*, a emisija se emitira četvrtkom i vikendom (subota ili nedjelja) nakon glazbenog bloka koji je počinjao u 17 sati. Emisija *Priče za djecu* nastavlja se emitirati i 1927. godine, ali ponegdje se opetovano javljaju neusklađenosti u bilježenju naslova. No krajem 1927. godine, kad se u stalnom terminu emitiraju po dvije emisije tjedno, konačno dolazi do podjele emisija na *Priče za djecu* (namijenjene starijoj djeci) i *Priče za malu djecu* (*Raspored...*, 25. prosinca 1927.). Godine 1927. povećava se i broj emitiranja emisija. Taj se broj razlikuje iz tjedna u tjedan, no u načelu je riječ o istom ciklusu emisija koje postupno postaju stalni dječji program.

U izvješću nakon prve godine rada Radija Zagreb navodi se da je posebna pažnja posvećena „interesu djece (dramatizirane priče i dr.)“ te da se započelo s prvim prikazivanjem radiodrama koje će se „nastojati u narednim godinama dodatno poboljšati“ (*Prva godina...*, 15. svibnja 1927.). Krajem 1926. godine na radiju se doista emitiraju i prvi igrokazi za djecu čime se umjetnički program za djecu dodatno obogaćuje.

Prvi igrokaz za djecu Augusta Cilića *Krampus u radiju* emitiran je 5. prosinca 1926. godine u 17 sati (*Raspored...*, 4. prosinca 1926.). U istom broju lista, doduše, ne najavljuje se i drugi igrokaz, koji nalazimo u časopisu *Obzor*⁶. Naime, u *Obzoru* (*Domaće vijesti*, 5. prosinca 1926.) nalazimo najavu da će se 5. prosinca 1926. u 18 sati emitirati igrokaz *Sv. Nikola i 10 vragova* (*Vizija podvornika Jožeka*). Ovaj je igrokaz u jednom činu opisan kratkim tekstom „Dogadja se u Jelekovojoj sobi za Nikolinje“, potpisao nepoznati autor pseudonima „Striček“.

Već i Vončina (1986: 48) postavlja pitanje tko je pravi autor teksta te se poziva na rad Marcela Vidačića (1951) i zaključuje da se iza pseudonima Striček možda krije književnik Viktor Rudolf. Međutim, uvidom u Vidačićev popis pseudonima nailazimo na zabilješku da se Viktor Rudolf potpisivao pseudonimom „Striček Viktor“ (Vidačić, 1951: 48), što ne odgovara u potpunosti zabilješci iz radijskog

⁵ Primjerice, Vončina se u svojoj periodizaciji koristi mnogim istim izvorima kao i Macanović, uključujući i prvu spomen-knjigu koja se čuva u Macanovićevoj ostavštini, a koju naziva jednim od „rukopisnih vrela“ (Vončina, 1986: 46). Pri navođenju tekstova emitiranih u prvim godinama djelovanja Radija Zagreb bilježi velik broj informacija o emisijama posvećenim književnosti za odrasle, dok o dječjim emisijama iznosi prilično šture, a katkad i netočne podatke. Osim toga, pri spominjanju dječjih emisija često ih miješa s onima namijenjenim odraslima, jer se u svojoj rekonstrukciji primarno orijentira na spikera (glumca) koji je tekstove čitao, a ne na publiku kojoj su bili namijenjeni.

⁶ Ovaj igrokaz nalazimo zahvaljujući bilješki N. Vončine (1986: 48).

programa. Vončina je možebitno povezao Rudolfa s igrokom Sv. *Nikola i deset vragova* jer je riječ o autoru koji je pisao priče za djecu religijske tematike (v. Rudolf, 1924). Mogući odgovor na pitanje tko je „Striček“, nalazimo u tiskovini godinu poslije. Naime, u *Radio vjesniku (Raspored..., 4. prosinca 1927.)* u najavi emitiranja za ponedjeljak, 5. prosinca 1927. nalazimo bilješku: „Sv. Nikola i deset vragova. Nikolinjska šala od Tomislaova [sic] Prpića“⁷.

U nedjelju, 26. prosinca 1926. u 17 sati najavljen je i treći igrokaz, djelo Milke Pogačić *U badnjoj noći*. Ovu je „priredbu“ izvelo Udruženje za unapređivanje dječje književnosti⁸. U izvedbi igrokaza u eteru i u Hrvatskome narodnom kazalištu sudjelovao je veći broj djece i odrasli glumci koji su, po tadašnjoj radijskoj i kazališnoj praksi, potpisivani samo inicijalima (Vončina, 1986: 48).

Programskom shemom koja je uključivala kombinaciju zabavnih i obrazovnih sadržaja, a ponajviše zahvaljujući suradnji sa specijalistima iz određenih područja i različitim kulturnim ustanovama, Radio Zagreb proširio je svoju obrazovnu ulogu te postao platforma koja je omogućila slušateljima svih uzrasta pristup učenju iz područja književnosti, glazbe i stranih jezika. Također, radio se od samih početaka usmjerio i na najmlađe slušatelje, a kako će razvoj radija pokazati, ta se svijest o mladom slušatelju mijenjala.

U svojoj prvoj godini emitiranja Radio Zagreb ostvario je gotovo dvije tisuće sati programa (Vončina, 1997: 68), gdje dječji sadržaji načelno zauzimaju malu satnicu (prvo jedna, a zatim po dvije emisije tjedno). Dakako, umjetnički program posvećen dječjoj književnosti zasigurno se tretira kao zabavni i kao kulturno-obrazovni – djeca uživaju u čitanoj riječi i pričama koje bi im možda u suprotnom bile nedostupne. Iako početkom 20. stoljeća pratimo porast komercijalizacije prodaje knjiga (v. Stipčević, 2008: 89), mnogoj su djeci i učenicima, posebno u seoskim sredinama, knjige i dalje nedostupne.

Osim obrazovne uloge radija, Macanović (1976a) ističe da je u početcima glavna svrha i uloga Radija Zagreb bila širenje lijepih riječi i plemenitih misli prema što većem broju slušatelja – i odraslima i djeci. Prema Programskom izvješću nakon prve godine djelovanja (Stern, 1927 u Mučalo, 2010: 78), Radio Zagreb pokazao je interes za promocijom kulturnih udruženja, unošenje „umjetnosti i

⁷ Tomislav Prpić bio je hrvatski pjesnik i prevoditelj koji je, između ostaloga, prevodio i brojna djela dječje književnosti. U intervjuu s autorom objavljenom 1933. godine (Petrís, 1933: 310) doznajemo da je Prpić doista pisao igrokaze za djecu koji su ostali neobjavljeni.

⁸ Vončina (1986: 48) navodi da je igrokaz Milke Pogačić najavljen u novinskom listu *Obzor* za 28. prosinca 1926., međutim, uvidom u prosinačka izdanja *Obzora*, ne nalazimo tu informaciju.

znanja“ u kućanstva svojih slušatelja, kao i odmicanje od „političke nastranosti kojom bi se oštetio rad stanice“. Prema Mučalo (2010: 81), odsutnost političkog stava radija nije mogla dugo ostati nezamijećena, a tridesetih će se godina intenzivirati težnja da se radio koristi kao moćan instrument u borbi za političku vlast (Mučalo, 2010: 83). Također, sve snažnija komercijalizacija radija neće zaobići ni dječje emisije.

Druga faza – osnivanje dječje radijske zajednice (1935. – 1939.)

Tridesetih se godina 20. stoljeća zamjećuje porast interesa za razvoj umjetničkih sadržaja za dječju publiku te se ojačava suradnja radija i kazališnih umjetnika. U većim se gradovima kao što su Osijek, Split i Zagreb u to vrijeme prikazuje sve više predstava za djecu (Senker, 2018: 175), a kazališni djelatnici ostvaruju izniman doprinos i u razvoju radijskog programa za djecu (Majhut i Lovrić Kralj, 2022: 265). No, osim kazališnih djelatnika, u dječje su se radijske emisije vrlo brzo pozivala i sama djeca. Osnivanje dječje zajednice na radiju započelo je 1933. godine pozivom na prvu audiciju Radija Zagreb za djecu (Makovec Joksimović i Maričić, 2006). Sinergija dječje publike i kazališnih djelatnika, predvođenih Titom Strozijem i Mladenom Širolom, urodila je s nekoliko bitnih događaja koji su uslijedili⁹ – pokretanjem nove radijske emisije *Dječji sat*, osnivanjem umjetničke organizacije *Dječje carstvo* i pokretanjem časopisa *Pričalo*.

Radijska emisija *Dječji sat* započela je s emitiranjem 1935. godine, a iste godine Tito Strozzi u sklopu Hrvatskoga narodnog kazališta, uz podršku Radija Zagreb, pokreće kazališnu skupinu *Dječje carstvo*, čiji su članovi redovito nastupali u radijskoj emisiji. Do četrdesetih godina 20. stoljeća *Dječje carstvo* brojilo je više od pet tisuća djece, a emisija *Dječji sat* emitirala je čak 520 sati programa (*Iz careve kancelarije*, 1941: 2). Na radijskoj emisiji sudjelovala su djeca (prvo iz Zagreba, a zatim i cijele Hrvatske) – u terminu od sat vremena mogle su se čuti recitacije, izvedbe dramskih igara, nastup različitih dječjih orkestara i dr. Prema

⁹ O ovome važnom segmentu razvoja radijskog programa namijenjenog djeci u periodizacijama ne nalazimo gotovo nikakve ili tek iznimno šture informacije. Primjerice, Vončina (1986: 107) u svojim bilješkama pogrešno navodi ime Mladena Širole, zamijenivši ga imenom Stjepana Širole, koji nije imao veze s ovim programom. U Leksikonu nastalom povodom devedesete obljetnice Hrvatskog radija i šezdesete obljetnice Hrvatske televizije, u kojem se donose najvažnije informacije o razvoju radija i televizije u Hrvatskoj, u poglavlju o „dječjem i programu za mlade“ stoji tek kratka napomena da stvaranje dječjeg programa „preuzimaju T. Strozzi i M. Širola“ te da „u *Dječjem satu* djeca pjevaju, glume i recitiraju uživo“ (Leksikon radija i televizije, 2016: 94).

sjećanju jedne sudionice dječjih emisija, Vesne Kljako-Ljubičić, djeci tadašnjeg Zagreba, ali i cijele Hrvatske, te su radijske emisije mnogo značile jer osim što su sudjelovala u njima, rado su ih slušala i iz njih mnogo toga naučila (Makovec Joksimović i Maričić, 2006).

Istovremeno, Strozzi pokreće i časopis *Pričalo* (od 1936. godine) u kojem je kao glavni urednik radio Mladen Širola. Kako bi novinski diskurs približili djeci, u časopisu se stvara privid fiktivnog svijeta Cara Pričala (T. Strozzi) i njegova velikog vezira (M. Širole) koji se obraćaju dječjoj zajednici s novostima, najavama radijskog sadržaja za djecu te vijestima iz kulture popraćene fotografijama mladih umjetnika *Dječjeg carstva*, od kojih su neki kasnijih godina postali profesionalni umjetnici (Bakić i Batinić, 2020). Kazališna se skupina u listopadu 1939. godine slijedom političkih prilika preimenuje u *Hrvatsko dječje carstvo*, a časopis nastavlja s izlaženjem sve do 1941. godine (ibid.).

Časopis *Pričalo* zanimljiv je fenomen na ovim prostorima iz nekoliko razloga. S jedne strane, riječ je o časopisu koji spaja medij radija, kazališta i časopisa te aktivno radi na stvaranju mlađe radijske publike. S druge strane, časopis *Pričalo* bio je izrazito komercijalan (Lovrić Kralj i Šprajc, 2025: 321). U njemu se objavljuju reklame za hranu, piće, odjeću, obuću i dr., kao i reklame za kupnju radioaparata potrebnog za slušanje djeci omiljene radijske emisije (više u ibid.: 321–323). Komercijalizacija se očituje i u načinu funkcioniranja dječje zajednice – djeca plaćaju članarinu, potiču se na kupnju popratnih proizvoda s likom Cara Pričala, pohađanje reklamiranih tečajeva iz stranih jezika, glazbe i dr. *Dječji sat* obično bi se emitirao od 18 do 18:45, a nakon toga bi se tijekom petnaest minuta emitirale vijesti *Dječjeg carstva* i uredništva *Pričalo* (*Programi...*, 21. siječnja 1939.), čime se dodatno upućuje na specifičan koncept dječjeg programa koji su, zapravo, tvorila sva tri medija – radijska emisija, kazališna skupina i časopis.

Osnivanje dječje radijske zajednice oko *Dječjeg sata*, *Dječjeg carstva* i *Pričala* stoga je obilježeno dvojnošću ciljeva, između onih umjetničkih i onih komercijalno-propagandnih. U konačnici, stvaranje snažne zajednice dječjih slušatelja, djece čitatelja časopisa i djece umjetnika ipak rezultira stvaranjem jedne nove generacije mladih slušatelja¹⁰.

Djelovanje Radija Zagreb u predratnom razdoblju obilježeno je iznimnim entuzijazmom radijskih i kulturnih djelatnika, ali i nizom teških okolnosti. Slabe

¹⁰ Godine 1938. kreće emisija i za stariju djecu *Omladinski satovi iz domaće književnosti* u kojoj se čitaju djela iz hrvatske dramske baštine (*Novela od Stanca Marina Držića*, *Matijaš Grabancijaš dijak* Tituša Brezovačkog i dr.) (Vončina, 1986: 151).

financijske mogućnosti radija, loša čujnost i slaba pokrivenost radijskog signala Radija Zagreb, kao i ekonomska kriza u zemlji koja je utjecala na nisku kupovnu moć stanovništva, otežavali su kvalitetan razvoj radijskog programa, pa tako i programa za djecu¹¹. Istovremeno, krajem tridesetih godina postupno raste svijest o moći i ulozi radija u političkom smislu, a to je i završetak perioda u kojem je radio imao pretežito glazbenu, dramsku i zabavnu ulogu (v. Mučalo, 2010). Upravo su zbog toga dječje radijske emisije iz ovog razdoblja primjer uspješno osmišljenog i realiziranog programa za najmlađe slušatelje.

Treća faza – razdoblje prije 2. svjetskog rata u Hrvatskoj (od 1939. do 1941.)

Radijski urednici koji su redovito pratili europska zbivanja u radiodistribuciji vrlo brzo su shvatili obrazovne mogućnosti radija. Iako je u to vrijeme u nekim europskim državama (Francuska, Engleska) već postojala sustavno organizirana radijska škola, u Hrvatskoj nije postojao društveni interes da se radio uvede u škole kao nastavno sredstvo. Naime, 1940. samo su 44 škole pretplaćene na radijski program (Vončina, 1986: 183). Ipak, ovo je razdoblje obilježeno prvim nastojanjima povezivanja dječjih radijskih emisija s pedagozima, što će se poslije pokazati ključnim za razvoj obrazovnog programa namijenjenog školama.

Ideja da radio u suradnji s djecom uđe u škole ostvarena je djelomično novim konceptom emisije *Dječji sat* u kojem je najavljeno da će se dječje emisije demokratizirati te da u njima više neće nastupati kazališne zvijezde. Umjesto kazališnih umjetnika, u novom konceptu emisije sudjelovat će djeca iz škola diljem zemlje. Naime, krajem 1939. godine prekinuta je suradnja Radija Zagreb i kazališne skupine *Hrvatsko dječje carstvo* (*Iz careve kancelarije*, 1940: 2). Upravni odbor 1940. obavještava dosadašnju redakciju da je vođenje radijske emisije *Dječji sat* povjereno stručnom odboru Hrvatskoga učiteljskog društva (ibid.: 1).

Dakako, u časopisu *Pričalo* ovaj se događaj opisuje kao „pedagoški ulaz u dobro uhodanu dječju zajednicu“ (ibid.: 4) jer je tijekom pet godina emitiranja *Dječji sat* privukao mnoštvo dječjih slušatelja. Časopis *Pričalo* navodi i niz hrvatskih društava koja se protive „nepravdi“ koja je učinjena Hrvatskomu dječjem carstvu „time što mu je oduzet dječji sat na zagrebačkoj radio-stanici“ (v. *Protest...*, 1940). Štoviše, u časopisu se s ironijom naglašava da se „radosno čeka nastavak dječjeg sata“ koji će sada biti vođen od „stručnjaka“. Napominje se da nije posve

¹¹ Iako je *Dječji sat* bio rado slušana emisija, godine 1936. zauzima tek 1,13 % sveukupnoga radijskog programa (v. Vončina, 1986: 132).

jasno zašto se dosadašnji rad smatrao nedovoljno pedagoškim, a da bi se radijska emisija trebala prepustiti u ruke pedagoga i učitelja.

Unatoč protivljenju dotadašnje redakcije, Radio Zagreb mijenja vodstvo emisije *Dječji sat*, a posao spikera na temelju natječaja dobili su učitelj Milutin Dobrenić i tadašnji student Stjepan Jakševac.

U to se vrijeme javljaju nova očekivanja od radija – očekivalo se da radio izađe iz studija, uđe u škole te da se s učenicima pripremaju sadržaji za *Dječji sat* (Makovec Joksimović i Maričić, 2006). Umjesto kazališnih zvijezda, na *Dječem satu* počinju nastupati školska djeca koju uvježbava Organizacija pomlatka Crvenog križa u svim školama (Vončina, 1986).

Prva nova emisija *Dječjeg sata* krenula je 6. listopada 1940. godine, a uredništvo je bilo sastavljeno od članica *Crvenog križa Banovine Hrvatske*. Usprkos promjeni u strukturi vodstva, valja napomenuti da se koncept *Dječjeg sata* u konačnici i nije previše promijenio. Nova je redakcija preuzela isprobanu formulu dječje radijske emisije u kojoj djeca pjevaju, glume i sviraju za mlade slušatelje – prema komentaru redakcije *Pričalo*¹², „Dakle, sve na novo u starom ruhu“ (*Prvi dječji sat...*, 1940: 4). Štoviše, djeca koja su među prvima nastupala, iako iz nekog razloga nisu najavljivana prezimenima, bila su ista djeca koja su sudjelovala u Hrvatskome dječjem carstvu.

U to je vrijeme još jedna kazališna skupina bila angažirana na Radiju Zagreb – *Družina mladih*¹³. Nastupi *Družine mladih* obogatili su dramske emisije domaćim i inozemnim radiodramskim tekstovima, a 4. prosinca 1940. godine izveli su prvu europsku radiodramu *Opasnost* Richarda Hughesa te japansku dramu *Bubanj od damasta* (*Dramoplov*, 2016; Vončina, 1986: 173–174).

Četvrta faza – razdoblje tijekom 2. svjetskog rata i poratne godine (od 1941. do 1951.)

Četrdesete su godine naznačene teškim ratnim okolnostima, snažnom politizacijom i nacionalizacijom Radija Zagreb. Nakon uspostave NDH-a, Radiostanica Zagreb koja je do tada bila u privatnom vlasništvu dioničkog društva Radio Za-

¹² *Pričalo* još neko vrijeme nastavlja s izlaženjem (do 1941.) te prati rad Hrvatskoga dječjeg carstva, kao i radijske emisije *Dječji sat*, usprkos promjeni uredništva.

¹³ Družinu mladih uz pomoć Francuskog instituta (*La compagnie des jeunes*) vodio je hrvatski kazališni redatelj Vlado Habunek, poslije redatelj i dramaturg na Radiju Zagreb. Skupina je djelovala od 1940. do 1948. godine, a za vrijeme Drugoga svjetskog rata izgubila je pravo na javne nastupe (Mikulić, 2016).

greb, postaje nacionalizirana i od nje se očekuje snažna društveno-politička uloga (Mučalo, 2010: 142). Godine 1941. osnovan je Hrvatski krugoval (Leksikon radija i televizije, 2016: 625), a Radio Zagreb stavljen je pod nadležnost Državnog zavoda za krugovalnu službu Hrvatskog krugovala (ibid.: 635).

Iako su politizacija i ideologizacija radija u Drugome svjetskom ratu bitno utjecale na programske sadržaje, oni sadržaji koji su bili kulturnog i obrazovnog karaktera i dalje su imali važnu ulogu u promicanju kulture, znanosti i obrazovanja. Dječji program koji je u prijeratnom razdoblju emitirao emisiju *Dječji sat* proširen je jednosatnom emisijom *Hrvatska dječja nedjelja*, a zatim i emisijom *Umjetnička škola*.

Godine 1942. u Zagrebu se osniva Umjetnička škola Ustaške mladeži. Za ravnatelja je postavljen Mladen Širola (od 1941. do 1945.) koji je četvrtkom od 18:45 vodio i dječje krugovalne sate, odnosno radijsku emisiju za djecu *Umjetnička škola*. Prema sjećanjima Josipa Širole, sina Mladena Širole, njegov se otac odazvao ovoj ponudi postavljajući uvjet da Umjetnička škola bude potpuno lišena svake politike (Peharić i Stanišić, 1995). S obzirom na ranije iskustvo vođenja *Dječjeg sata*, u radijskoj emisiji *Umjetnička škola* Širola je ponovno pripremao emisije u kojima su sudjelovala djeca. Prema Harambašiću (1943: 11), ova emisija svoju kvalitetu postiže upravo stoga što 99 % programa izvode djeca, a uloge odraslih preuzimaju članovi Hrvatskoga državnog kazališta.

Radijska emisija za djecu trajala je jedan sat, a emitirala je pretežito nastupe djece i mladih iz različitih sekcija (dječjeg kazališta, školskih orkestara, pjevačkih zborova i dr.). Angažirali su se i brojni stručni suradnici – dramski redatelji, književnici i pjesnici, kazališni glumci, solisti HNK-a, dirigenti, glazbeni pedagozi, skladatelji i slikari (Vončina, 1997). Osim umjetničkog programa, emisije su nudile najnovije vijesti, obavijesti i upute iz svih aktivnosti škola te informacije o kazališnim predstavama i koncertima.

U to vrijeme u dječjim emisijama sudjelovao je i krugovalni dječji pjevački zbor *Proljeće* kojim je ravnao Slavko Modrijan (v. Kirchmayer Bilić, 2023). Usprkos tomu što se u ovom periodu bilježi snažna politizacija i odgojno-obrazovnog rada i radijskih sadržaja, umjetničko zaleđe Širole i Modrijana¹⁴, kao i njihovo iskustvo u radu s djecom, zasigurno je doprinijelo održavanju kvalitete umjetničkih

¹⁴ Kao glazbenik, voditelj dječjeg pjevačkog zbora *Proljeće* (od 1941. do 1945.) i urednik istoimenog časopisa (od 1939. do 1945.), Modrijan je okupljao književnu i glazbenu inteligenciju tog doba, potičući suradnju između pjesnika i skladatelja koji su uglazbljivali dječje pjesme (Kirchmayer Bilić, 2023: 117).

sadržaja za najmlađe.

U sklopu Umjetničke škole, Širola uređuje časopis *Dječja umjetnost – mjesečnik za sve grane dječje umjetnosti* (1943. – 1944.) u kojem se donose vijesti iz kulture, umjetnički tekstovi i životopisi znamenitih hrvatskih književnika, glumaca, glazbenika i likovnih umjetnika te se redovito prate dječji krugovalni sati (v. Bakić i Batinić, 2020) kako bi se mladi slušatelji potaknuli na slušanje radija.

Tijekom 2. svjetskog rata veći broj škola nije radio¹⁵ te Hrvatski krugovalni zavod od svibnja 1944. započinje emitirati povremene emisije školskog radija. Zadaća takvih emisija bila je pomoći učenicima u pripremanju izvanrednih godišnjih ispita (Vončina, 1997). Osim povremenih školskih emisija, emitirale su se i druge obrazovne i umjetničke emisije (primjerice, *Dramski četvrtak*, *Za hrvatski jezik*, *Dječji krugovalni satovi Umjetničke škole Ustaške mladeži*, tečajevi njemačkog i talijanskog jezika i dr.).

Završetak rata i osnivanje Federativne Narodne Republike Jugoslavije značio je, dakako, i nova politička restrukturiranja na Radiju Zagreb. S jedne strane, primjećuje se jačanje političke funkcije radija kao masovnog medija (v. Vončina, 1997; Mučalo, 2010), ali se događaju i znatne promjene u tehničkim kapacitetima radija. Naime, godine 1948. osniva se Radio industrija Zagreb (RIZ), tvrtka čiji su proizvodi (prijamnici, gramofoni, pojačala, zvučnici, tonski pultovi, odašiljači i dr.) ubrzali tehnološki i programski razvoj Radija Zagreb. Ulaganje u tehnologiju – postavljanje novih odašiljača i pristupačnija cijena radijskih prijamnika – otvorilo je nove mogućnosti za pripremanje, strukturiranje i emitiranje radijskih emisija. Ova će činjenica biti od posebnog značenja za pokretanje školskih obrazovnih programa koji su ovisili o tehničkim mogućnostima emitiranja diljem Hrvatske, ali i o tehničkoj opremljenosti škola.

U kontekstu radijskih sadržaja za djecu, a netom prije ulaska radija u škole, još se neko vrijeme pripremaju emisije prema uhodanom konceptu. U tom smislu prednjače radiodrame, koje su bile perjanica Radija Zagreb i u programu za odrasle i u programu za djecu. Godine 1950. izvedeno je pet radiodrama, a 1953. emitirano ih je čak 18 (Matošec, 1962). Početkom 1948. godine pokreće se dramska emisija *Radio-dramski kružok pionira* u kojoj sudjeluju učenici zagrebačkih osnovnih škola (Kolesar i Lozica, 1966). Anita Kolesar, urednica dječjega dramskog programa, unaprijedila je radiodrame za djecu bogatim zvučnim efektima te

¹⁵ Tijekom rata u Hrvatskoj je uništeno 566 i oštećeno čak 2008 (odnosno 80 %) školskih zgrada (Ogrizović, 1982: 267).

potaknula književnike na suradnju i pisanje za djecu¹⁶ (Leksikon radija i televizije, 2016: 256), čime se kvaliteta tadašnjih emisija dodatno pospješuje. Kasnijih će godina Uprava Radija Zagreb zaključiti da je „suzbijanje invazije nepismenih ‘teta’ i ‘stričeva’...“ te ostvarivanje suradnje sa svima koji znaju pisati za djecu razlog porasta kvalitete dječjega radijskog programa (Upravni odbor RZ, 1956) i ta će se politika nastaviti u godinama koje slijede.

Od godine 1950. do 1991. na Radiju Zagreb djelovao je *Ansambl dječje drame* za djecu školskog uzrasta, koju su poučavali poznati dramski pedagogi (Leksikon radija i televizije, 2016: 94). Nastupi „djece za djecu“ posebice utječu na popularnost takvih emisija među mlađim slušateljima (Matošec, 1962). Dramske su emisije u ovom periodu najčešće emitirane uživo, što je zahtijevalo iznimnu pripremu i snalažljivost mladih glumaca (v. Martinac Kralj i Pećnik Kvesić, 2022), zbog čega je rad kazališnih djelatnika s mladima bio od iznimnog značenja.

Peta faza – uspostavljanje temelja za Školski radio (od 1951. do 1953.)

Pedesetih godina 20. stoljeća započinje nova faza u razvoju radijskih emisija za djecu. Osim uhodanoga umjetničkog sadržaja čija kvaliteta i satnica postupno rastu¹⁷, sve se više očituju aspiracije za uvođenjem radija u škole, odnosno, za uspostavom specijalnoga školskog radijskog programa. U ovom je trenutku Radio Zagreb pojačao svoje tehničke kapacitete, a i stekao već 25 godina iskustva u emitiranju sadržaja za najmlađe slušatelje. Važan trenutak osnivanja prve redakcije *Školskog radija* 1953. godine u literaturi se bilježi kao rezultat poziva koje je tadašnje prosvjetno tijelo, Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu, uputilo Radiju Zagreb. Međutim, manje je poznato da se Radio Zagreb već nekoliko godina pripremao za izradu školskih emisija. Tomu u prilog govori tekst prve urednice *Školskog radija* Marije Eker-Manolić (Manolić, 1953a) u kojem se napominje da je Radio Zagreb 1951. godine uputio Savjetu prijedlog za pokretanje školskog programa. Iako će se Savjet ovom pozivu odazvati dvije godine poslije, u te su se dvije godine na Radiju Zagreb nastavile opsežne pripreme za budući školski program.

¹⁶ Neki od poznatih književnika koji su surađivali s Radiom Zagreb bili su Vesna Parun, Sunčana Škrijarić, Nada Iveljić, Palma Katalinić i dr. (Kolesar i Lozica, 1966), kao i Grigor Vitez, Guido Tartalja, Gustav Krklec i dr. (Upravni odbor RZ-a, 1956).

¹⁷ Od godine 1951. Radio Zagreb mjesečno emitira 24 emisije za djecu koje u prosjeku sluša oko 1300 slušatelja samo na području grada Zagreba. Pritom emisije za djecu ne slušaju samo djeca – radijske emisije s djecom slušaju njihovi roditelji, prijatelji iz razreda i susjedi (Erbešnik, 1952).

Iako u to vrijeme velik broj škola nema radijske prijamnike, već od 1951. godine Radio Zagreb provodi brojna istraživanja o prihvaćenosti radijskih emisija s jasno definiranim ciljevima – stvoriti snažniji odnos s dječjim slušaateljima u direktnoj komunikaciji s djecom i roditeljima, učiniti škole svojim „slušačkim centrima“ i pripremiti djecu za školske radiosate. Poseban interes pokazuje se prema suradnji s prosvjetnim profesionalcima – nastavnicima i odgojiteljima, za koje se prepoznaje da su spona između radijskih emisija i djece (Erbešnik, 1952: 6). Anketama koje se počinju slati školama, a zatim i raznovrsnim natječajima za djecu, kao i pozivima djeci da komentiraju radijski sadržaji željelo se privući djecu na slušanje emisija, s ciljem razvoja navike slušanja radijskih emisija i postupne pripreme za školski radiosat (ibid.).

U biltenu Odsjeka za studij i propagandu, *Radio problemi*, od 1952. godine djelatnici Radija Zagreb redovito vode polemike o radijskom programu i utvrđuju daljnje smjernice za izradu radijskog sadržaja. Već od prvih brojeva biltena objavljuju se tekstovi djelatnika koji se zalažu za povezivanje postojećih dječjih radijskih emisija sa školama.

U to je vrijeme radijski program usmjeren na tzv. „naučno-zabavne“ emisije i na umjetničke emisije. Osim obrazovnih emisija, tečajeva stranih jezika i tzv. pionirskih emisija, na radiju se pretežito emitiraju radiodrame koje su, prema anketama iz 1952. godine, vrlo visoko ocijenjene¹⁸ (*Anketa...*, 1952: 19). Upravo se u razigranome umjetničkom programu (prije svega, radiodramama) prepoznao potencijal za stvaranje temelja novoga školskog programa. Primjerice, Brkić (1952: 17) kao glavne ciljeve radiodrama za djecu vidi u estetskom odgoju (razvoju dječjeg ukusa i smisla za umjetnost) i učenju (razvoju dječjeg znanja) gdje se putem vještih dramatizacija djeci mogu približiti nova znanja iz različitih područja (zemljopisa, povijesti, matematike i dr.) pod geslom „Mi vam pomažemo da lako naučite svoju zadaću“ (ibid.: 13). Ovaj i slični tekstovi nastajali su kao vizije budućeg radijskog programa u kojem se radio koristi za proširenje kulturne, umjetničke i obrazovne uloge u životu mladih slušatelja, ali i proširenja publike na djecu u školama.

Kako bi ovaj kompleksan projekt tzv. „ozvučenja škola“ (Manolić, 1953a) mogao zaživjeti, bilo je potrebno nekoliko ključnih događaja. Prije svega, od 1949.

¹⁸ Prema anketi iz 1952. godine, u kontekstu sadržaja za djecu, radiodrame sluša 55,5 % slušatelja, a zatim slijede i ostale „emisije za djecu“ (49,4 %) te tzv. *Pionirske muzičke emisije* (42,2 %), (Popović, 1952: 51).

godine započinje opsežnija reforma školstva,¹⁹ čime se otvara prostor za uvođenje radija kao novoga nastavnog sredstva u škole. Također, godine 1951. osniva se Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu koji će od 1953. godine preuzeti ključnu ulogu u pripremi radijskog programa u skladu s nastavnim planovima i programima. U konačnici, Radio Zagreb dovoljno je pojačao svoje tehničke kapacitete, a i stekao je sada već dovoljno iskustva u emitiranju sadržaja za najmlađe slušatelje.

Školski će program u Hrvatskoj zaživjeti 1953. godine u suradnji Radija Zagreb i tadašnjeg Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu koji će prvi osnovati redakciju *Školskog radija*²⁰. No važno je zabilježiti da je Radio Zagreb već od 1951. godine iznimno radio na uspostavljanju temelja za uvođenje radija u škole. U tome je donekle i uspio, no za stvaranje kompleksnoga školskog programa ipak će se trebati pričekati povoljnija društveno-politička situacija.

ZAKLJUČAK

Radijske emisije za djecu stare su koliko i sam radijski program koji se u Hrvatskoj počeo emitirati prije 99 godina. Prva radijska emisija za djecu jednostavnog naziva *Dječje priče* emitirana je već osmog dana od početka emitiranja. U subotu, 22. svibnja 1926. od 17:30 do 18 sati Božena Begović, prva spikerica i prva „radio-teta“ (Macanović, 1976a), najmlađim je slušateljima uz klavirsku pratnju pročitala priču *Bratac i sestrice* Braće Grimm. Ova informacija, kao i mnoge druge do kojih smo došli u ovom istraživanju, godinama su bile izostavljene iz važnijih periodizacija koje se bave razvojem radijskog programa u Hrvatskoj.

Istraživanje rada i razvoja Radija Zagreb u početnim godinama djelovanja zasigurno nije jednostavan posao, prije svega jer je veliki dio službenog arhiva tijekom godina uništen ili je nestao. Također, ne postoje snimke tadašnjih emisija jer se sa snimanjem započelo tek nakon izuma magnetofona. Stoga je takav proces rekonstrukcije povijesnih događaja vrijedno sakupljanje „kamenčića“ (Vončina, 1986: 4) iz raznoraznih sekundarnih izvora. No s obzirom na to da su dječje emisije postojale od samih početaka emitiranja i temelj su bogatoga radijskog programa

¹⁹ Godine 1949. donosi se Rezolucija III. Plenuma Centralnog komiteta Komunističke partije kojom započinje kompleksan proces osuvremenjivanja odgoja i obrazovanja (v. Strugar, 2023).

²⁰ Eksperimentalni školski radijski program započinje s emitiranjem 20. travnja 1953. godine i traje deset dana (Vončina, 1997). Već 2. studenoga 1953. godine, pod uredništvom Marije Eker-Manolić, započinje se s emitiranjem redovitoga školskog programa (Manolić, 1953b).

koji postoji i danas, smatramo važnim da se i ovaj bitan segment povijesti istraži.

U radu se pokušalo rekonstruirati događaje važne za razvoj dječjega radijskog sadržaja u Hrvatskoj, sistematizirati podatke o prvim dječjim emisijama i kritički opisati kontekst u kojem su takve emisije nastajale. Dakako, u radu se navode tek neke od važnijih i dugovječnijih emisija, prije svega iz književnoga i dramskoga umjetničkog programa, a zatim i obrazovnog programa. Glazbenim programom za djecu valjalo bi se posebno pozabaviti, s obzirom na to da je glazba zauzimala iznimno velik prostor u radijskom programu uopće (usp. Duraković, 2019). Stoga se u ovom radu uspostavljaju faze razvoja dječjih radijskih sadržaja s obzirom na koncept opisanih emisija.

U prvoj fazi tako su prevladavale književne i dramske emisije (čitanja priča i radijski igrokazi) kao što su *Dječja emisija*, *Priče za djecu*, *Priče za malu djecu* ili *Priče za najmanju djecu* koje se, prema novijim izvorima (v. Leksikon radija i televizije, 2016) nazivaju jednim imenom – *Priče za velike i male*, odnosno poslije *Priče za laku noć*. U drugoj se fazi ističe osnivanje dječje radijske zajednice i prva organizirana sudjelovanja djece u radijskim emisijama (emisija *Dječji sat*). Treća faza svojevrsno je prijelazno razdoblje u kojem se prepoznaje jačanje pedagoških struja koje preuzimaju nadzor nad umjetničkim i zabavnim sadržajima za djecu, s ciljem ulaska u škole. Iako u ovom razdoblju još uvijek ne postoje školske obrazovne emisije, primjećuju se prve aspiracije da se škole usko povežu s radijem – umjesto kazališnih zvijezda, na sudjelovanje u radijskim emisijama potiču se djeca iz škola, školskih zborova, orkestara i kazališta. Četvrta faza obilježena je politizacijom radija, ali i daljnjim razvojem umjetničkog programa za djecu, s naglaskom na dječje sudjelovanje (npr. emisija *Umjetnička škola*) te znatnim iskorakom u razvoju radiodrama. Rad završava kratkim opisom pete faze – prijelazne faze u kojoj se Radio Zagreb sve više priprema za ulazak u škole, što će se i dogoditi 1953. godine, kada započinje s radom *Školski radio*.

U godinama koje slijede, tijekom i nakon emitiranja školskoga radijskog programa, Radio Zagreb emitira brojne uspješnice umjetničkoga, zabavnog i obrazovnog programa za djecu. Među važnijima se ističu *Stigla je pošta* (katkad nazivana *Sastanak u dva i dva* od 1956.), *Dobro jutro djeco!*²¹ (od 1959.) i *Zagonetni mikrofon* (šezdesetih godina 20. stoljeća emisiju je uređivala Sunčana Škrinjarić). Sedamdesete su godine 20. stoljeća „zlatno doba programa za djecu“, a na Radiju Zagreb emitiraju se popularne dječje emisije: *Bijela Vrana* (ur. M. Kušec), *Zašto*

²¹ Godine 1959. emisija *Dobro jutro djeco!* jedna je od najslušanijih emisija na radijskom programu (Leksikon radija i televizije, 2016: 94).

tako (ur. V. Biti), *Radio vrtić* i *Hoću znati* (ur. L. Komes), *Veseli utorak* (ur. Č. Variola), *Žuti džip* i *Stigao je ujak* (ur. V. Kulier), *Zvukovnica* (ur. Š. Horvat) i dr., a spomenimo da od osamdesetih godina kreće i iznimno popularna emisija *Tonkica Palonkica frrr* (ur. M. Kušec), (Leksikon radija i televizije, 2016: 94).

Iz današnje perspektive – kad je dječji program neizostavan dio radijskog i televizijskog programa – smatramo važnim sagledati početke razvoja radijskih sadržaja namijenjenih najmlađim slušateljima. Istraživanje ovog segmenta radijske povijesti važno je radi ispunjavanja praznine koja postoji u dosadašnjim periodizacijama, radi stvaranja cjelovitije slike o razvoju dječje radijske kulture na našim prostorima, ali i radi poticaja da se u budućim periodizacijama dječje radijske emisije tretiraju s većom pažnjom – koju zasigurno zaslužuju.

LITERATURA

- ANKETA RADIO ZAGREBA SE NASTAVLJA (1952). Radio-problemi, bilten za pitanja radiofonije, 2 (2), 17–20.
- BAKIĆ, L. i BATINIĆ, Š. (2020). *Hrvatski časopisi za djecu i mladež od 1864. do 2000. Vremenska lenta*. Hrvatski školski muzej i Školska knjiga. (Pristupljeno 31. siječnja 2025.) https://www.hsmuzej.hr/lenta_vremena_02.html
- BRKIĆ, B. (1952). Materijal o našoj radiofonskoj prošlosti. *Radio-problemi, bilten za pitanja radiofonije*, 2 (9), 10–17.
- DOMAĆE VLJESTI (5. prosinca 1926.). Obzor, 67 (327).
- DRAMOPLOV (2016). Hrvatska radiotelevizija. (Pristupljeno 16. siječnja 2025.). URL: <https://obljetnica.hrt.hr/radiodrama/dramoplov>
- DURAKOVIĆ, L. (2019). Glazbena nastava i odgoj za socijalističko društvo: školski radio - radijske emisije u nastavi muzičkog odgoja (1953-1958). U: I. P. Gortan-Carlin, B. Radić (ur.), *Zbornik radova s 8. međunarodnog muzikološkog skupa "Iz istarske glazbene riznice", Glazbe Jadrana- identitet, utjecaji, tradicije* (str. 7–27). Novigrad: Naklada Čakavskog sabora za glazbu.
- ERBEŠNIK, M. (1952). Putovi ka upoznavanju našeg mladog slušača. *Radio problemi, bilten za pitanja radiofonije*, 1 (2), 1–6.
- GALIĆ, R. (1986). *Tehnički razvoj radija i televizije u Jugoslaviji 1926-1986*. Zagreb: Školska knjiga.
- HARAMBAŠIĆ, Ž. (1943). Krugovalne priredbe za djecu. *Dječja umjetnost. Mjesečnik za sve grane dječje umjetnosti*, 1 (2), 11–12.
- IZ CAREVE KANCELARIJE (listopad 1940.). Pričalo, 5 (7–8), 2.
- IZ CAREVE KANCELARIJE (siječanj 1941.). Pričalo, 6 (2), 1–2.
- KIRCHMAYER BILIĆ, E. (2023). Skladatelj Slavko Modrijan i njegova ostavština: jedinstveni primjer okupljanja hrvatskih književnika i glazbenika oko skrbi za glazbeno obrazovanje djece i mladeži na primjeru časopisa Proljeće i notne zbirke Jaglaci (1939. – 1945.). *Kroatologija*, 14 (2), 105–119. <https://doi.org/10.59323/k.14.2.6>
- KOLESAR, A. i LOZICA, R. (1966). Građa za bibliografiju radio-dramskih emisija za djecu, emitiranih na Radio Zagrebu od 1945. do 1965. godine. *40 godina Radio-Zagreba, Radio-drama*. 4/5, 469–478.
- KRIZMANIĆ, I. (ur.). (1976). *50 godina Radio Zagreba*. Zagreb: OOUR Radio-Zagreb.

- LEKSIKON RADIJA I TELEVIZIJE (2016). *Leksikon radija i televizije. Drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje u povodu devedesete obljetnice Hrvatskoga radija i šezdesete obljetnice Hrvatske televizije* (ur. Galić, M.), str. 94, 256, 409, 625–628, 633–650. Zagreb: HRT i Naklada Ljevak.
- LOVRIĆ KRALJ, S. i ŠPRAJC, L. (2025). Novinski oglasi između dvaju svjetskih ratova povezani s dječjim svijetom. *Libri et liberi, Časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture*, 13 (2), 317–341.
- MACANOVIĆ, H. (1976a.). U susret 50-godišnjici Radija i 20-godišnjici Televizije. Književne i dječje emisije Radio-Zagreba u prvim danima djelovanja. *Radio televizija Zagreb. List radne organizacije*, 4 (42), 5.
- MACANOVIĆ, H. (1976b.). Radio-sveučilište odmah, od početka! *Radio televizija Zagreb. List radne organizacije*, 4 (47), 11.
- MACANOVIĆ, H. (1976c.). Istražujemo povijest radio Zagreba. Znanost u oblasti kulture. *Radio televizija Zagreb. List radne organizacije*, 4 (49), 10.
- MAJHUT, B. i LOVRIĆ KRALJ, S. (2022). *Naša dječja književnost. Hrvatska dječja književnost u Jugoslaviji 1945. – 1955.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- MAKOVEC JOKSIMOVIĆ, M. i MARIČIĆ, S. (ur.). (21. veljače 2006.). Počeci emitiranja Radio Zagreba (20-e i 30-e godine 20. stoljeća). *Iz radijske škrinjice*. HRT. [Radijska emisija u arhivi HRT-a].
- MANOLIĆ, M. (1953a). Uvođenje radija kao pomoćnog nastavnog sredstva u naše škole. *Radio-problemi, bilten za pitanja radiofonije*, 3 (1), 14–16.
- MANOLIĆ, M. (1953b). Počeci školskog radija. *Radio-problemi, bilten za pitanja radiofonije*, 3 (12), 32–36.
- MARTINAC KRALJ, L. i PEČNIK KVESIĆ, M. (ur.). (2022). *I ostat će zvuk - grupni portret s radio dramama* (2022). Hrvatski radio. [Radijska emisija u arhivi HRT-a].
- MATOŠEĆ, M. (1962). Ansambl dječje drame i radio drama za djecu. *Bilten RTZ* (siječanj 1962., 9–10), 12.
- MIKULIĆ, ROBIN. (2. siječnja 2016.). *Izložba koja će otkriti pozadinu jedne doista intrigantne kazališne priče*. Telegram. (Pristupljeno 18. siječnja 2025.). URL: <https://www.telegram.hr/kultura/izlozba-koja-ce-otkriti-pozadinu-intrigantne-kazalisne-price/>
- MUČALO, M. (2010). *Radio – medij 20. stoljeća*. Zagreb: AGM. <https://www.fpzg.unizg.hr/images/50441639/Mucalo%20Marina-Radio-medij%2020.%20stolje-ca.pdf>
- NOVI ČLANOVI DJEČJE DRUŽBE UNION (listopad 1940.). *Pričalo*, 5 (7–8), 7.
- OGRIZOVIĆ, M. (1981). Školstvo i prosvjeta u Hrvatskoj u jesen 1944. i u 1945.

- godini. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 11, 233–288. <https://hrcak.srce.hr/21757>
- OSNUTAK, ORGANIZACIJA, IZGRADNJA I CILJEVI ZAGREBAČKE RADIOSTANICE. *Referat održan u radiostanici 15. lipnja*. Radio vjesnik, 1 (2), 17–19.
- PEHARIĆ, B., i STANIŠIĆ, T. (1995). *Umjetnička škola 1942.-1945. u Zagrebu*. Zagreb: Prijateljstvo, Društvo za njegovanje umjetnosti i kulture.
- PETRIS, H. (1933). Tomislav Prpić o problemima omladinske književnosti. 15 dana, 3 (2), 309–310.
- POPOVIĆ, Š. (1952). Anketa. *Radio-problemi, bilten za pitanja radiofonije*, 2 (8), 51.
- PROGRAMI DOMAĆIH I INOZEMNIH STANICA (21. siječnja, 1939.). Radio Zagreb. Informativni tjednik zagrebačke radio stanice, 2 (4), 21.
- PROTEST PROTIV NEPRAVDE UČINJENE „HRVATSKOM DJEČJEM CARSTVU“ (listopad 1940.). Pričalo, 5 (7–8), 1.
- PRVA GODINA RADA ZAGREBAČKE RADIOSTANICE. *Prigodom prve godišnje glavne skupštine održane 12. maja 1927. (15. svibnja 1927.)*. Radio vjesnik, 1 (35), 673–676.
- PRVI DJEČJI SAT „CRVENOGA KRIŽA“ (listopad 1940.). Pričalo, 5 (7–8), 4.
- RASPORED RADIOSTANICE ZAGREB (23. svibnja 1926.). Radio glasnik Zagreb. Službeni list Radio stanice Zagreb, 1 (6).
- RASPORED RADIOSTANICE ZAGREB (30. svibnja 1926.). Radio glasnik Zagreb. Službeni list Radio stanice Zagreb, 1 (7).
- RASPORED RADIOSTANICE ZAGREB (4. prosinca 1926.). Radio glasnik Zagreb. Službeni list Radio stanice Zagreb, 1 (12), 226–227.
- RASPORED RADIOSTANICE ZAGREB (11. prosinca 1926.). Radio glasnik Zagreb. Službeni list Radio stanice Zagreb, 1 (13), 246–247.
- RASPORED RADIOSTANICE ZAGREB (15. svibnja 1927.). Radio vjesnik, 1 (35), 680.
- RASPORED RADIOSTANICE ZAGREB (4. prosinca 1927.). Radio vjesnik, 2 (12).
- RASPORED RADIOSTANICE ZAGREB (25. prosinca 1927.). Radio vjesnik, 2 (15), 210.
- RASPORED RADIOSTANICE ZAGREB (8. siječnja 1928.). Radio vjesnik, 3 (2), 21.
- RUDOLF, V. (1924). *Biserje kršćanske nevinosti*. Osijek: Tisak Ljudevita Seklera. URL: https://archive.org/details/biserje_krscanske_nevinosti_1924-viktor_rudolf/page/n1/mode/2up
- SENKER, B. (2018). „Ilustrovani polumjesečnik“ kulisa i popularizacija kazališta. *Dani Hvarskoga kazališta*, 44 (1), 171–196. <https://hrcak.srce.hr/200202>
- STIPČEVIĆ, A. (2008). *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga III. Od početka*

- hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Zagreb: Školska knjiga.
- STRUGAR, V. (2023). Duže trajanje obveznog školovanja u Hrvatskoj: Još uvijek nije ostvarena toliko potrebna europeizacija hrvatskoga školstva. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, (17), 17–55. <https://doi.org/10.21857/yq32oh8ko9>
- ŠIMUNOVIĆ, D., BUJIĆ, N. i FAJT, S. (2019). Tehnički razvoj javnoga radija u Hrvatskoj. *Godišnjak Akademije tehničkih znanosti Hrvatske, 2019* (1), 355–407. <https://hrcak.srce.hr/238730>
- UPRAVNI ODBOR RADIO ZAGREBA (25. rujna 1926.). Izvještaj za razdoblje od 15. svibnja do 15. srpnja 1926. *Radio vjesnik*, 1 (2), 19–21.
- UPRAVNI ODBOR RADIO ZAGREBA (veljača 1956.). *Izvješće s 3. sjednice Upravnog odbora Radio Zagreba – Izvješće o Redakciji emisija za djecu*. [Neobjavljeni zapisnik].
- VIDAČIĆ, M. (1951). *Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- VONČINA, N. (1986). *Radio Zagreb 1928. – 1941. Prilozi za povijest radija u Hrvatskoj. Zbornik trećeg programa Radio Zagreba*. Zagreb: Radio Zagreb.
- VONČINA, N. (1997). *Dvanaest prevratnih godina: 1941. – 1953. Prilozi za povijest radija u Hrvatskoj II*. Zagreb: Hrvatski radio.

RADIO ZAGREB'S PROGRAMMES FOR CHILDREN FROM 1926 TO 1953

ABSTRACT

The broadcast of Radio Zagreb began on 15 May 1926, and the first radio programme for children was aired eight days later. Several notable publications about the development of radio broadcasting in Croatia mention children's radio programmes rather sporadically.

Based on the analysis of available material from the Croatian Radio and Television archives – printed publications following the programming schedule of Radio Zagreb, reports on the work of Radio Zagreb, as well as occasional reviews and testimonies of employees who participated in the program – this paper attempts to reconstruct and systemise the data on the beginnings of the development of children's radio programmes. To complement and expand on the previous Croatian radio broadcasting periodisation and other literature on radio broadcasting in Croatia, this paper presents the results of researching the available material on the first programmes for children. It then defines and critically describes the stages in the development of various radio programmes for children on Radio Zagreb from its first year of operation until the 1950s, i.e., from 1926 to 1953, when the *School Radio*, a radio program particularly aimed at schools, is established.

KEYWORDS:

radio programmes for children, radio, Radio Zagreb, developmental stages of radio broadcasting for children (1925 – 1953).